

15. Максименко О. О. Формування екологічних цінностей — необхідна складова екологічного виховання // Актуальні проблеми психології / За ред. С. Д. Максименка. — Т. 7. — Вип. 2. — К.: Міленіум, — 2004. — С. 103–109.
16. Гуманітаризація та гуманізація. Хрестоматія // Ред. ол. О. І.Журко, Л. М. Малінич, Т. М. Морозова, М. М.Мельник, В. Л. Співачук. — Хмельницький: Поділля, 1997.
17. Скребець В. О. Екологічна психологія: Навч. посібник. — К.: МАУП, 1998. — 144 с.
18. Лубянська С. П. Профілактика екодевіантної поведінки молоді //Актуальні проблеми психології / За ред. С. Д. Максименка. — Т. 7. — Вип. 1. — К. — 2003. — С. 240–244.
19. Панченко В. І. Екологічна етика як основний духовний принцип в підготовці сучасних спеціалісті // Актуальні проблеми психології / За ред. С. Д. Максименка. — К.: Міленіум, — 2003. — Т. 7. — Вип. 1. — С. 339–347.
20. Баранюк В. Н. Системный подход к экологическому воспитанию школьников // Материалы междунар. конференции «Экопедагогика: состояние, проблемы, перспективы». — Минск, 1995. — С. 120–122.
21. Словарь по этике / Под ред. И. С. Кона. — М., 1981.
22. Медведева Г. П. Этика социальной работы: Учеб. пособие для студентов высших учебных заведений. — М.: ВЛАДОС, 1999. — 208 с.
23. Киричок В. А. Гуманне ставлення до дитини: Методичний посібник для вчителів. — К.: Інститут проблем виховання, 2004. — 56 с.
24. Азбука нравственности. Сборник / Сост. А. И. Алексеева. — К.: Молодь, 1978. — 256 с.
25. Степаненко В. Ф. Этика в проблемных и аналитических задачах: Навч. посібник. — К.: Лібра, 1998. — 265 с.

Андрій МАЛЬЦЕВ

МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ДО ЗАПОБІГАННЯ І ПОДОЛАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕРСОНАЛУ

У статті охарактеризовано складові методичного супроводу підготовки курсантів до запобігання та подолання девіантної поведінки персоналу як одного з важливих шляхів підвищення ефективності цієї підготовки. Розкрито необхідність оволодіння викладачами методикою підготовки курсантів до превентивної педагогічної діяльності, що передбачала б використання активних методів навчання та проектування превентивних навчальних завдань і ситуацій.

Проблема підготовки майбутніх офіцерів до запобігання і подолання девіантної поведінки персоналу є одним з пріоритетних напрямів теорії і практики професійної підготовки керівників всіх рівнів. Важливими для вирішення цієї проблеми є роботи В.А. Баранніка, Т.Ю. Ваврик, Т.В. Воєцької, В.М. Герасимова, О.М. Овчара й ін. У них визначено понятійно-термінологічний апарат девіантної поведінки, розкрито її соціальну та психолого-педагогічну природу, охарактеризовано поняття про профілактику та перевиховання як педагогічні процеси. Однак питання підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до превентивної діяльності залишається на сьогодні недостатньо розробленим.

Вивчення літератури з превентивної педагогіки (Р.І. Благута, М.В. Касярум, Г.А. Корчова, Е.І. Петухов, М.А. Попов, М.М. Фіцула, О.В. Шарапова, Л.Ф. Щербина, І. А. Хозраткулова й ін.) і питань навчання та виховання курсантів військових навчальних закладів (О.В. Барабанщиков, В.І. Вдовюк, П.М. Городов, М.А. Лямзін, В.В. Ягупов), а також щодо підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників (Д.В. Іщенко, В.О. Балашов, А.В. Галімов, І.О. Грязнов, О.В. Діденко, А.В. Катковський, Д.М. Коцеруба) дозволило з'ясувати, що важливим шляхом підвищення ефективності педагогічної підготовки курсантів до запобігання девіантної поведінки персоналу можна розглядати методичний супровід їх підготовки до превентивної педагогічної діяльності.

З огляду на це **метою статті** є визначення складових методичного супроводу підготовки курсантів до запобігання та подолання девіантної поведінки персоналу як одного з важливих шляхів підвищення ефективності цієї підготовки.

В сучасних умовах дуже низькою є ефективність традиційної методики навчання курсантів превентивній педагогічній діяльності. Рівень знань з проблеми девіантної поведінки у майбутніх офіцерів буде значно вищим, якщо при їх підготовці до роботи з девіантним

персоналом буде використано спеціальну методику навчання. З урахуванням цього важливою складовою методичного супроводу підготовки курсантів до запобігання девіантної поведінки є оволодіння викладачами методикою навчання, що ґрунтувалася б на активних методах і засобах, проектуванні превентивних навчальних завдань і ситуацій. У цій методиці потрібно враховувати особливості організації викладання інноваційної педагогічної теорії і практики, інтеграцію інтелектуальної діяльності курсантів, проектне навчання як систему навчальних превентивних завдань і ситуацій. Ця методика повинна також передбачати систему форм спільної діяльності викладача і курсантів, конструктивно-проектувальну діяльність першого при підготовці других до роботи з попередження і подолання девіантної поведінки персоналу, методичні сценарії превентивних навчальних ситуацій та ін.

Сучасне навчання педагогіці у військових вищих навчальних закладах (ВВНЗ) спрямоване значною мірою на формування асоціативної пізнавальної діяльності, найбільш простої як за своєю структурою, так і способами управління ситуаціями їх розвитку. Відповідно навчання превентивній педагогіці пов'язано переважно зі складним формальним і неформальним видами розумової діяльності, при яких важливе значення має використання додаткових прикладів, звертання до інтуїції, уяви, розвиток «відчуття ситуації», «розуміння контексту», прогнозування та ін. З урахуванням цього серед сучасних активних методів навчання при підготовці курсантів до превентивної педагогічної діяльності доцільно використовувати методи проблемного та інтерактивного (комунікативного) навчання. Кожний з них може допомогти подолати обмеженість традиційних методів навчання з урахуванням специфіки вивчення дисципліни.

Методи проблемного навчання дають змогу використовувати ситуації, в яких виявляється особистість майбутнього офіцера. Вони ставлять в центр організації і управління мотиви та способи розумової діяльності курсанта через його включення в проблемну ситуацію. Методи інтерактивного навчання — це способи управління процесом засвоєння знань за допомогою організації людських взаємодій і відносин. Ці методи дозволяють поставити в центр управління навчанням людину та її реальні взаємодії з іншими учасниками навчального процесу, а також підтверджують, що навчання — це процес соціальний, колективний, а не суто індивідуальний.

Як правило, об'єднуючу та виховну функції навчальної ситуації виконують особистісно-позиційні аспекти навчальних взаємодій під час спільної навчальної діяльності, а не самі по собі засвоєні майбутніми офіцерами знання. Для досягнення мети спільної діяльності при вивченні проблем девіантної поведінки важливе значення має система форм взаємодії викладача і курсантів один з одним. Провідне значення у різних формах соціальних і міжособистісних взаємодій між учасниками навчання мають продуктивні та творчі превентивні завдання. Там, де хід подій зіштовхує курсантів з проблемами, які можна вирішити індивідуально, вони будуть допомагати один одному і, створивши ситуацію співпраці та співтворчості, вирішуватимуть превентивну проблему.

Важливим засобом освоєння превентивної діяльності можуть бути також конструйовані курсантами сценарії превентивних навчальних ситуацій і письмові відповіді на них (письмові відповіді курсантів на практичних заняттях щодо вирішення різних превентивних ситуацій). Письмові відповіді можна використовувати як особливий засіб творчого процесу актуалізації неусвідомлених переживань, дій, установок, як спосіб універсалізації індивідуальної свідомості та досвіду курсантів [3, 195].

При підготовці курсантів до превентивної педагогічної діяльності доцільно також використовувати методичні сценарії превентивних педагогічних ситуацій. Це можуть бути матеріали конкретних проектів (сценаріїв) окремих видів занять (проблемних лекцій, семінару-дискусії), що присвячені різним темам з курсу превентивної педагогіки [4, 185–189]. На думку В.М. Галузьяка, М.І. Сметанського, В.І. Шахова, «проблемна ситуація виникає лише тоді, коли в учнів з'являється бажання зрозуміти те чи інше явище або розв'язати завдання, але для цього їм не вистачає необхідних знань та умінь» [4, 187].

Таким чином, формування умінь методично грамотно проектувати заняття при навчанні курсантів є однією з практичних цілей навчання в курсі методики викладання превентивної педагогіки, а методичне проектування превентивних навчальних ситуацій — найважливішим навчальним творчим завданням при підготовці курсантів до превентивної педагогічної діяльності.

Ще одна важлива складова методичного супроводу підготовки до превентивної педагогічної діяльності — навчання курсантів методиці превентивної роботи з девіантним персоналом. Насамперед йдеться про навчання майбутніх офіцерів-прикордонників вибору ефективних методів, прийомів, засобів і форм превентивної діяльності. При підготовці курсантів до превентивної діяльності важливо навчити їх ефективно використовувати такі способи профілактики і перевиховання, які стимулювали би позитивний розвиток особистості девіантного персоналу і дозволяли викоринювати їх негативні якості [5, 98].

Методи процесу запобігання і подолання девіантної поведінки підлеглих — це способи превентивної діяльності вихователів щодо викоринювання у персоналу негативних проявів і формування у них позитивних правил та норм поведінки [2, 226; 5, 98; 8, 508]. Ця діяльність повинна передбачати також інтеграцію профілактичних і виховних впливів на девіантний персонал.

Аналіз показав, що часто виховну беспорядність офіцерів в роботі з девіантним персоналом можна пояснити тим, що під час навчання вони не вивчали основ методики профілактики і перевиховання. Причиною труднощів у процесі превентивної діяльності є застосування тільки відомих методів виховання (переконання, приклад, вправи і т. д.), які не завжди дають позитивні результати в роботі з підлеглими. На основі вивчення літератури [2; 6; 7; 8], тематичної підготовки з превентивної педагогіки, аналізу передового досвіду превентивної діяльності офіцерів, спеціальних опитувань різних категорій вихователів, спостережень за процесом профілактики і перевиховання девіантного персоналу ми дійшли висновку, що у превентивній діяльності доцільно використовувати такі методи: переконання, перенавчання, метод «реконструкції характеру», метод «вибуху», розриву небажаних контактів, критики і самокритики, опосередкованої педагогічної дії, перспективних ліній, методи самовиправлення, змагання, заохочення, примусу та ін.

Основним способом в реалізації діагностичної та відновної функцій профілактики і перевиховання є метод переконання. «Цей метод забезпечує ефективність усіх інших методів, він лежить в основі професійної спрямованості вихованця і, відповідно, визначає його діяльність і поведінку. Це знання, які для вихованця мають особистісний смисл та формують його світогляд», — зазначає В.В. Ягупов [8, 514].

У практиці превентивної діяльності курсантів переконання можна доповнювати методом перенавчання, що тісно пов'язаний з вправою і самовправою в процесах виховання і самовиховання [8, 517–518]. Перенавчання у превентивній діяльності опирається на переконання, закріплює його результати і тісно пов'язане з методом «реконструкції характеру». На думку М.М. Фіцули, «у процесі виховання важковиховуваних підлітків педагога часто всю роботу спрямовують тільки на боротьбу з їхніми недоліками... Розуміння виховної роботи як боротьби з вихованцем не робить його союзником педагога, а перетворює у «ворога», який намагається хитрувати, маскуватися тощо... Мистецтво педагога полягає в тому, щоб зміцнити й розвинути позитивні якості учня, допомогти йому подолати недоліки» [6, 18]. Необхідно зазначити, що метод «реконструкції характеру» сприяє становленню всього цінного і позитивного в характері та поведінці девіантної особистості.

Наше дослідження показало, що використання методу «реконструкції характеру» є тривалішим за часом, ніж переконання або перенавчання, тому його необхідно здійснювати частково на базі методу «вибуху». Цей метод «передбачає вплив педагога на вихованця засобами, які є протилежними тим, яких, як правило, чекає від вихователя особистість» [2, 242]. Зміст методу «вибуху» полягає в раптовому розкритті перед особистістю його педагогічної складності, характеру його відхилень в поведінці від статутних норм у тій чи іншій формі. Використання цього методу є дуже складним і вимагає ретельної педагогічної підготовки. На думку А.І. Кузьмінського та В.Л. Омеляненка, його можна використовувати за умов «глибокого знання індивідуальних особливостей вихованця; володіння технікою застосування такого методу; наявності позитивного соціального клімату, в якому перебуває вихованець» [2, 242].

У превентивній діяльності важливо застосовувати і метод опосередкованої педагогічної дії, тісно пов'язаний з критикою і самокритикою. Щодо превентивної діяльності важливо мати на увазі такі види критики, як критика-підбадьорювання, критика-аналогія, критика-дорікання, критика-надія, критика-похвала, безособова критика, критика-співпереживання, критика-

співчуття, критика-подив, критика-іронія, критика-дорікання, критика-натяк, критика-зауваження та ін. [2, 240–241].

Зазначимо, що активності підлеглого в перебудові та переробці свого внутрішнього світу можна досягти і методом самовиправлення. Як зазначає В.В. Ягупов, «смісл усієї виховної роботи полягає у формуванні мотивів і мотивації самовиховання, постійного прагнення до самовдосконалення...» [8, 513]. З огляду на це можна стверджувати, що самовиправлення девіантної особи можливе при використанні прийомів самоаналізу, самооцінки, самозаохочення, самоствердження та ін. Метод самовиправлення допомагає перебудувати свідомість, переосмислити, переоцінити життєвий досвід і змінити мотивацію поведінки персоналу [1, 96–101].

Стимулювати поведінку і діяльність девіантного персоналу, спонукати його до самоперевиховання допомагає метод змагання. «Це метод спрямування природної потреби персоналу у суперництві й пріоритеті на виховання потрібних їм і суспільству якостей», — вказує Н.С. Мойсеюк [3, 475–476].

Для підкріплення і посилення превентивних дій на підлеглих, окрім перерахованих методів і прийомів, можна застосовувати методи заохочення і примусу. При цьому необхідно враховувати думку Д.В. Іщенко, який зауважує, що «примус — це дуже гострий та сильний засіб впливу на психіку воїна, тому користуватись цим методом слід розумно та обережно» [1, 88]. В зв'язку з цим Г.Х. Яворська наголошує: «Цей метод застосовують після того, як усі інші методи впливу на людину вичерпано і вони не дали бажаних результатів» [7, 175].

У деяких випадках можливе використання вимоги та наказу. А.І. Кузьмінський і В.Л. Омеляненко зазначають, що «В.О. Сухомлинський свого часу висунув тезу про виховання без покарання. З погляду теорії ця теза не викликає запереч. Але з погляду реальної дійсності навряд чи можна уникнути покарань. Лише треба усвідомлювати, що покарання не повинно нести на собі тягар «кари» в традиційному розумінні з позиції авторитарної педагогіки, спрямований на пригнічення особистості, приниження її гідності. Педагогічне покарання має виступати як вид вимоги» [2, 239]. На думку В.В. Ягупова, «цей метод повинен бути тільки допоміжним, його потрібно використовувати тільки після інших методів, що не дали позитивних результатів. Покарати можна шляхом накладання додаткових обов'язків, позбавлення або обмеження певних прав, вираження морального осуду, звинувачення» [8, 521–522].

Таким чином, одним з шляхів підвищення ефективності педагогічної підготовки курсантів щодо запобігання і подолання девіантної поведінки підлеглих є методичний супровід цього виду підготовки. Важливе значення має оволодіння викладачами методикою підготовки майбутніх офіцерів до превентивної педагогічної діяльності, що передбачала би використання активних методів навчання, проектування превентивних навчальних завдань і ситуацій, навчання курсантів теоретичним і практичним знанням превентивної педагогічної роботи, методам побудови взаємодії та спілкування з девіантним персоналом.

Напрямами подальших розвідок з цієї проблеми є визначення найбільш оптимальних методів впливу на девіантний персонал, використання продуктивних і гальмуючих прийомів у превентивній педагогічній діяльності офіцерів Державної прикордонної служби України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іщенко Д. В. Курс лекцій з військової педагогіки. — Хмельницький: Вид-во АПВУ, 1998. — 158 с.
2. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка: Підручник. — 2-е вид. перероб. і доп. — К.: Знання-Прес, 2004. — 445 с.
3. Мойсеюк Н. С. Педагогіка: Навч. посібник. — 4-е вид., допов. — К., 2003. — 615 с.
4. Педагогіка: Навч. посібник / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. — 3-є вид., випр. і доп. — Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2006. — 400 с.
5. Педагогічні основи навчально-виховного процесу в Державній прикордонній службі України: Навч. посібник / Д. В. Іщенко, В. В. Райко, Ю. І. Сердюк, А. Ф. Філіпов. — Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2005. — 146 с.
6. Фіцула М. М. Педагогічні проблеми перевиховання учнів. — К.: Рад. школа, 1981. — 104 с.
7. Яворська Г. Х. Педагогіка для правників: Навч. посібник. — К.: Знання, 2004. — 335 с.
8. Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник. — К.: Либідь, 2002. — 560 с.